International Scientific and Practical Conference Samarkand Institute of Economics and Service
Vol. 1 Issue 1 | pp. 60-68 **| ISSN:** XXXX-XXXX
Available online @ https://globalconf.net/index.php/samisi

Article

Reducing the Economic Consequences of Environmental Pollution Through the Development of Environmental Services in the Service Sector

Bozorov Jobir Sirojiddin o'g'li*[1]

1. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Iqtisodiyot fakulteti talabasi.
* Correspondence: jbozorov1234@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xizmatlar sohasida ekologik xizmatlarni rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati, atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan zararlarni kamaytirish imkoniyatlari hamda yashil xizmatlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilinib, ekologik xizmatlar bozorini kengaytirishning istiqbolli yo'nalishlari asoslab berilgan.

Citation: Sirojiddin o'g'li B. J. Reducing the Economic Consequences of Environmental Pollution Through the Development of Environmental Services in the Service Sector. Institute of Economics and Service 2026, 1(1), 60-68.

Received: 12th Aug 2026
Revised: 26th SSep 2026
Accepted: 18th Oct 2026
Published: 22th Nov 2026

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Kalit So' zlar: "Ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyili, ekologik xizmatlar, yashil xizmatlar, ekologik madaniyat, chiqindilarni qayta ishlash, oqova suvlar, iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik, ekologik monitoring va audit.

1. Kirish

Bugungi kunda atrof-muhitning ifloslanishi jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Sanoat ishlab chiqarishining kengayishi, transport vositalari sonining ortishi, tabiiy resurslardan samarasiz foydalanish hamda maishiy va sanoat chiqindilarining ko'payishi ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat tabiatga, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlariga ham jiddiy zarar yetkazmoqda. Xususan, havo va suvning ifloslanishi aholi salomatligi bilan bog'liq xarajatlarning ortishiga, qishloq xo'jaligi mahsuldorligining pasayishiga, tabiiy resurslar sifatining yomonlashishiga hamda ekologik muammolarni bartaraf etish uchun qo'shimcha moliyaviy mablag'lar talab qilinishiga sabab bo'lmoqda. Shu sababli atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash bugungi kunning muhim iqtisodiy vazifalaridan biriga aylangan.

Mazkur muammolarni hal etishda xizmatlar sohasida ekologik xizmatlarni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ekologik xizmatlar tarkibiga chiqindilarni yig'ish, saralash va qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, havoning ifloslanishini monitoring qilish, ekologik audit, ekologik konsalting, yashil transport va energiya samaradorligi xizmatlari kiradi. Ushbu xizmatlarning kengayishi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarida ekologik zararlarni kamaytirish va chiqindilarni iqtisodiy qiymatga ega ikkilamchi resurslarga aylantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ekologik xizmatlar yangi tadbirkorlik faoliyati yo'nalishlarini shakllantirish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish va xizmatlar bozorining tarkibiy jihatdan rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ekologik muammolarni bartaraf etish va yashil iqtisodiyot tamoyillarini keng joriy qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi PF-5863-sonli “2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni boshqarish va ekologik monitoring tizimini rivojlantirish bo‘yicha muhim vazifalar belgilangan. Ushbu Farmon ekologik xizmatlar, jumladan chiqindilarni qayta ishlash, suvni tozalash va ekologik monitoring xizmatlarini kengaytirish uchun strategik asos yaratadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 31-maydagi PF-81-sonli “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni ekologik boshqaruvni takomillashtirish, ekologik nazoratni kuchaytirish va chiqindilar bilan bog‘liq faoliyatni tartibga solishga qaratilgan. Mazkur hujjatning xizmatlar sohasi bilan bog‘liqligi ekologik xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar faoliyatini rivojlantirish, chiqindilarni yig‘ish va qayta ishlash xizmatlari sifatini oshirish hamda ekologik monitoring xizmatlarini takomillashtirish zarurati bilan izohlanadi. Natijada ekologik xizmatlar bozorini kengaytirish va atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan iqtisodiy zararlarni kamaytirish uchun imkoniyatlar yaratiladi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi ham ekologik xizmatlarning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Xususan, Germaniya, Shvetsiya va Niderlandiya kabi mamlakatlarda chiqindilarni saralash, qayta ishlash, suv resurslarini tejash va ekologik transport xizmatlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratiladi. Yevropa mamlakatlarida chiqindilarni ikkilamchi xomashyo sifatida qayta ishlatish, ekologik xizmatlar ko‘rsatishda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish samarali yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekistonda esa ushbu yo‘nalishlar davlat dasturlari, ekologik islohotlar va tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish orqali bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Xorijiy tajribani mamlakatimiz sharoitiga moslashtirish ekologik xizmatlar sifatini oshirish va ularning iqtisodiy samaradorligini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Shu nuqtayi nazardan, xizmatlar sohasida ekologik xizmatlarni rivojlantirish orqali atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ekologik xizmatlarning iqtisodiy mazmuni va rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish, O‘zbekiston hamda xorijiy mamlakatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish, shuningdek, ekologik xizmatlar bozorini kengaytirish orqali ekologik zararlarni kamaytirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

2. Tadqiqot Materiallari Va Metodologiyasi

Ekologik xizmatlarni rivojlantirish va atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish masalalari ko‘plab xorijiy hamda mahalliy olimlar tomonidan ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Xorijiy olimlardan R.K.Tyorner, D.Pirs, E.B.Barbier, N.Stern, P.Hawken, W.McDonough va M.Braungartlarning ilmiy izlanishlarida ekologik iqtisodiyot, tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Mahalliy olimlardan esa S.G‘ulomov, B.Abdukarimov, Sh.Xo‘jayev, A.Vahobov, M.Pardaev, I.Xotamov, N.Abduqodirova, L.Aliqulova, B.Muxtarov va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida iqtisodiy rivojlanish, xizmatlar sohasi, ekologik xavfsizlik, yashil xizmatlar, ekoturizm salohiyati va tabiiy resurslardan foydalanish bilan bog‘liq masalalar o‘rganilgan.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ekologik xizmatlar atrof-muhitga yetkaziladigan zararni kamaytirish, tabiiy resurslarni qayta tiklash va iqtisodiy faoliyatning ekologik samaradorligini oshirish vositasi sifatida talqin etiladi. Xususan, ingliz iqtisodchisi N.Stern

o‘z tadqiqotlarida iqlim o‘zgarishining iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilib, ekologik muammolarning oldini olishga yo‘naltirilgan investitsiyalar kelajakda yuzaga keladigan iqtisodiy zararlarni kamaytirishini asoslab bergan. D.Pirs va E.Barbier tadqiqotlarida esa tabiiy resurslarning iqtisodiy qiymati, ekologik xarajatlar va barqaror rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik yoritilgan. Ushbu ilmiy yondashuvlar ekologik xizmatlarni rivojlantirish iqtisodiy yo‘qotishlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham xizmatlar sohasini rivojlantirish, yashil iqtisodiyotga o‘tish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, chiqindilarni boshqarish, suv resurslarini tejash, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va ekologik tadbirkorlikni rivojlantirish mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun dolzarb yo‘nalishlar hisoblanadi. Biroq ekologik xizmatlar bozorini kengaytirish orqali atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish, ushbu xizmatlarning iqtisodiy samaradorligini baholash va xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish masalalari yanada chuqur ilmiy tadqiqotlarni talab etadi.

Mazkur tadqiqotda ekologik xizmatlarni rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyatini aniqlash maqsadida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, iqtisodiy kuzatish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot materiallari sifatida O‘zbekiston Respublikasining ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlari, Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari, xalqaro tashkilotlarning ekologik rivojlanishga oid hisobotlari hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tanlab olindi. O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasini qiyosiy o‘rganish orqali ekologik xizmatlarni rivojlantirishning samarali yo‘nalishlari aniqlandi. Olingan natijalar asosida ekologik xizmatlar bozorini kengaytirish va atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan iqtisodiy zararlarni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

3. Tahlil Va Natijalar

Atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirishda ekologik xizmatlar muhim iqtisodiy vosita hisoblanadi. Chunki ekologik muammolar faqat tabiatga zarar yetkazish bilan cheklanmaydi, balki davlat, korxonalar va aholi uchun qo‘shimcha xarajatlarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, chiqindilarni o‘z vaqtida yig‘maslik va qayta ishlamaslik sanitariya holatining yomonlashishiga, tuproq va suv resurslarining ifloslanishiga, kasalliklar ko‘payishiga hamda hududlarning jozibadorligi pasayishiga olib keladi. Bunday holatlarning barchasi iqtisodiy faoliyatga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi.

Yashil xizmatlar-bu atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va barqaror iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiluvchi faoliyat turlari majmuasidir. Ushbu xizmatlarning asosiy xususiyati iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida ekologik zararlarni kamaytirish hamda tabiiy resurslarni saqlashga yo‘naltirilganligidir. Yashil xizmatlar tarkibiga chiqindilarni yig‘ish, saralash va qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, ekologik transport, atrof-muhit monitoringi, ekologik audit va maslahat xizmatlari kiradi. Yashil xizmatlar va ekologik xizmatlar tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ularning qamrovi jihatidan ayrim farqlar mavjud. Ekologik xizmatlar bevosita atrof-muhitni muhofaza qilish, ifloslanishni nazorat qilish va uning oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan bo‘lsa, yashil xizmatlar bundan kengroq mazmunga ega bo‘lib, ekologik jihatdan barqaror iqtisodiy faoliyatni ham qamrab oladi. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash ekologik xizmat hisoblansa, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, yashil transportdan foydalanish va qayta tiklanuvchi energiya bilan bog‘liq xizmatlar ham yashil xizmatlar tarkibiga kiradi.

Yashil xizmatlarning iqtisodiy ahamiyati tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, yangi ish o‘rinlarini

yaratish va ekologik zararlarni oldini olishda namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan yashil xizmatlar iqtisodiyotning an’anaviy tarmoqlarini ekologik talablarga moslashtirishga, xizmatlar bozorida yangi yo‘nalishlarni shakllantirishga hamda uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi.

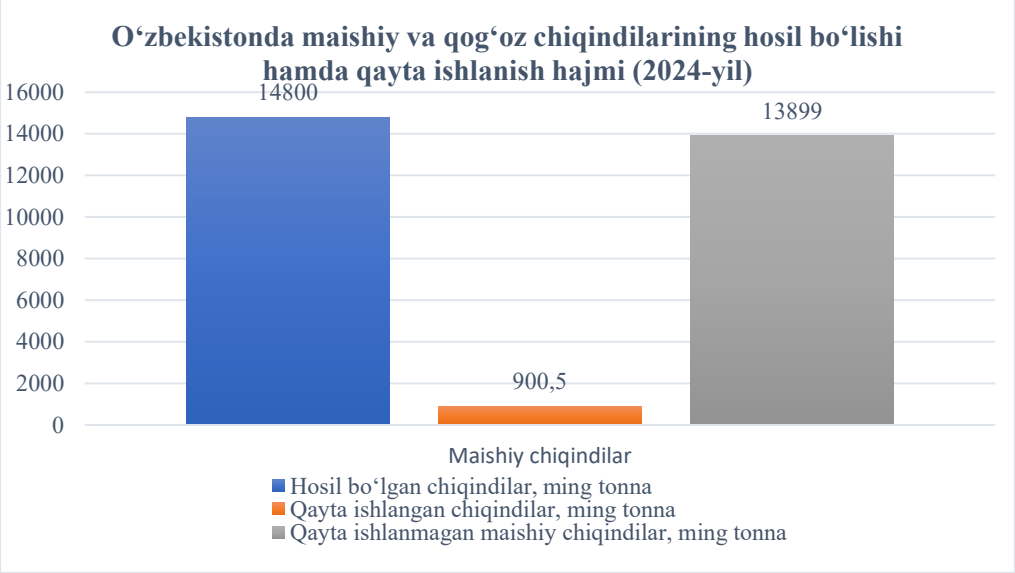
1-jadval. Yashil xizmatlarning asosiy yo‘nalishlari va ularning iqtisodiy-ekologik ahamiyati

Yashil xizmat turlari	Asosiy faoliyat mazmuni	Iqtisodiy va ekologik ahamiyati
Chiqindilarni qayta ishlash xizmatlari	Chiqindilarni yig‘ish, saralash va qayta ishlash	Ikkilamchi xomashyo yaratish, chiqindi hajmini kamaytirish
Oqova suvlarni tozalash xizmatlari	Ifloslangan suvlarni tozalash va qayta foydalanishga tayyorlash	Suv resurslarini tejash, ifloslanish xarajatlarini kamaytirish
Qayta tiklanuvchi energiya xizmatlari	Quyosh va shamol energiyasidan foydalanish xizmatlari	An’anaviy energiya resurslariga bog‘liqlikni kamaytirish
Yashil transport xizmatlari	Ekologik toza transport va elektromobillardan foydalanish	Atmosferaga zararli gazlar chiqarilishini kamaytirish
Ekologik monitoring xizmatlari	Havo, suv va tuproq holatini kuzatish va baholash	Ekologik xavflarni erta aniqlash va oldini olish
Ekologik audit va maslahat xizmatlari	Korxonalarning ekologik faoliyatini baholash	Ekologik talablarni bajarish va resurslardan samarali foydalanish
Energiya samaradorligi xizmatlari	Binolar va korxonalarda energiya sarfini optimallashtirish	Energiya xarajatlarini qisqartirish va resurslarni tejash

Manba: Muallif tomonidan yashil xizmatlarning iqtisodiy va ekologik xususiyatlari asosida tuzilgan.

Jadvaldan ko‘rinadiki, yashil xizmatlar turli iqtisodiy faoliyat yo‘nalishlarini qamrab oladi. Ularning har biri atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish bilan birga, muayyan iqtisodiy natijani ham yuzaga keltiradi. Ayniqsa, chiqindilarni qayta ishlash, suvni tejash va energiya samaradorligini oshirish xizmatlari ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda muhim o‘rin tutadi.

Ekologik xizmatlarning rivojlanishi ushbu zararlarni kamaytirish bilan birga, iqtisodiyotda yangi xizmat turlarini shakllantiradi. Jumladan, chiqindilarni yig‘ish va saralash, qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, ekologik monitoring, atrof-muhit auditi va ekologik maslahat xizmatlari alohida iqtisodiy faoliyat yo‘nalishlariga aylanmoqda. Ushbu xizmatlar orqali chiqindilar tarkibidagi qayta foydalanish mumkin bo‘lgan materiallar ikkilamchi xomashyo sifatida ishlab chiqarishga qaytariladi. Natijada tabiiy resurslardan foydalanish bosimi kamayadi, xomashyo xarajatlari qisqaradi va yangi tadbirkorlik imkoniyatlari yuzaga keladi.

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi rasmiy ma’lumotlari asosida tuzildi. Qayta ishlanmay qolgan hajm umumiy chiqindidan qayta ishlangan hajmni ayirish orqali taqribiy hisoblandi.

O‘zbekistonda ekologik xizmatlarni rivojlantirish zaruriyatini ko‘rsatib beruvchi muhim omillardan biri maishiy chiqindilar hajmining yuqoriligidir. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda mamlakatimizda 14,8 million tonna maishiy chiqindi hosil bo‘lgan. Ushbu chiqindilarning 900,5 ming tonnadan ortig‘i 292 ta ixtisoslashtirilgan korxonada qayta ishlangan. Bu holat chiqindilarni qayta ishlash xizmatlari shakllanganini, biroq mavjud chiqindi hajmiga nisbatan ushbu xizmatlarning qamrovi hali cheklanganligini ko‘rsatadi. Diagramma ma’lumotlari chiqindilarni qayta ishlash xizmatlari bozorida foydalanilmayotgan katta iqtisodiy imkoniyat mavjudligini ko‘rsatadi. Xususan, hosil bo‘lgan maishiy chiqindilarning katta qismi qayta ishlash jarayoniga jalb etilmayapti. Bu esa chiqindilarni saralash, tashish, qayta ishlash va ikkilamchi xomashyo sifatida sotish xizmatlarini kengaytirish uchun iqtisodiy asos mavjudligini anglatadi. Qayta ishlanmagan chiqindilar poligonlarda to‘planishi natijasida yer maydonlariga bosim ortadi, tuproq va yer osti suvlarining ifloslanish xavfi kuchayadi. Keyinchalik bunday hududlarni tozalash va tiklash uchun qo‘shimcha moliyaviy mablag‘ talab qilinadi.

Qog‘oz va karton chiqindilarini qayta ishlash yo‘nalishi ham ekologik xizmatlarning iqtisodiy ahamiyatini namoyon etadi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda har yili 600–700 ming tonna qog‘oz chiqindilari hosil bo‘ladi. Mamlakatda faoliyat yuritayotgan 104 ta korxona yiliga 185,6 ming tonna qog‘oz va kartonni qayta ishlaydi. Bu jarayon chiqindilarni oddiy tashlab yuboriladigan mahsulot sifatida emas, balki ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan ikkilamchi resurs sifatida baholash imkonini beradi. Qayta ishlangan qog‘oz va kartondan yangi mahsulotlar ishlab chiqarilishi birlamchi xomashyoga bo‘lgan talabni kamaytiradi.

Ekologik xizmatlarning iqtisodiy samaradorligi faqat chiqindilarni qayta ishlash bilan cheklanmaydi. Oqova suvlarni tozalash xizmatlari suv resurslarining ifloslanishini kamaytirish, suvdan takroriy foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarida suv xarajatlarini qisqartirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, sanoat korxonalarida suvni tozalash va qayta foydalanish tizimlarining joriy etilishi tabiiy suv manbalariga tushadigan yuklamani kamaytiradi. Bunday xizmatlarning rivojlanishi suv ta’minoti bilan bog‘liq iqtisodiy xavflarni pasaytirish hamda korxonalarning resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Atmosfera havosini monitoring qilish va ekologik audit xizmatlari ham iqtisodiy jihatdan muhim hisoblanadi. Ushbu xizmatlar korxonalarning atrof-muhitga chiqarayotgan zararli moddalarini aniqlash, ekologik talablar bajarilishini nazorat qilish

va ifloslanishning oldini olish imkonini beradi. Agar ekologik zarar o‘z vaqtida aniqlanmasa, keyinchalik uni bartaraf etish uchun ko‘proq mablag‘ talab etilishi mumkin. Shu sababli ekologik monitoring xizmatlari ifloslanish oqibatlarini bartaraf etishdan ko‘ra, ularning oldini olishga qaratilgan iqtisodiy mexanizm sifatida ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajriba ham ekologik xizmatlarning iqtisodiy samaradorligini tasdiqlaydi. Germaniyada chiqindilarni alohida yig‘ish va saralash tizimi qayta ishlash sanoati bilan uzviy bog‘langan. Bu jarayonda chiqindilarni yig‘ish, tashish, saralash va qayta ishlash xizmatlari yagona iqtisodiy zanjirni tashkil etadi. Shvetsiyada esa chiqindilardan energiya olish texnologiyalaridan foydalanish orqali chiqindilar hajmini kamaytirish va ulardan qo‘shimcha iqtisodiy qiymat yaratish amaliyoti rivojlangan. Niderlandiyada aylanma iqtisodiyot tamoyillari asosida mahsulot va materiallardan imkon qadar uzoq muddat foydalanish, ularni ta’mirlash va qayta ishlash xizmatlariga katta e’tibor qaratiladi. Ushbu mamlakatlar tajribasi ekologik xizmatlar tabiatni muhofaza qilish bilan bir qatorda, yangi iqtisodiy faoliyat turlarini rivojlantirishga ham xizmat qilishini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston sharoitida ham xalqaro tajribaning ayrim jihatlari kuzatilmoqda. Jumladan, chiqindilarni qayta ishlash korxonalari faoliyati, chiqindilarni yig‘ish va tashish tizimlarining takomillashuvi, ekologik monitoring hamda suvni tozalash xizmatlarining rivojlanishi ekologik xizmatlar bozorining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, mamlakatdagi chiqindilar hajmi va qayta ishlash ko‘rsatkichlari ushbu yo‘nalishda iqtisodiy salohiyat hali to‘liq ishga solinmaganini ko‘rsatadi. Demak, ekologik xizmatlar bozorining rivojlanishi nafaqat ekologik vaziyatni yaxshilash, balki xizmatlar sohasida yangi tadbirkorlik yo‘nalishlarini shakllantirish uchun ham muhimdir.

Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari ham ekologik xizmatlarga bo‘lgan munosabatni o‘rganish imkonini berdi. So‘rovnomada jami 173 nafar respondent ishtirok etgan. Natijalarga ko‘ra, respondentlarning 64,7 foizi ekologik muammolarning asosiy sabablaridan biri sifatida aholining ekologik madaniyati pastligini ko‘rsatgan. Shuningdek, 43,4 foiz respondent chiqindilarni qayta ishlashni, shuncha respondent esa ekologik bilimlarni oshirishni muhim yo‘nalish sifatida qayd etgan. Bu natijalar ekologik xizmatlarning samaradorligi faqat texnik infratuzilmaga emas, balki aholining ekologik madaniyati va xizmatlardan foydalanish faolligiga ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

So‘rovnoma natijalaridan kelib chiqib, ekologik muammolar aholining kundalik hayoti va iqtisodiy xarajatlari bilan ham bog‘liq ekanini ko‘rish mumkin. Ayrim respondentlar ifloslanish oqibatida toza suv sotib olish, davolanish va hududlarni tozalash uchun qo‘shimcha xarajatlar yuzaga kelishini bildirgan. Bu holat ekologik ifloslanishning iqtisodiy zarari faqat davlat yoki ishlab chiqarish korxonalari darajasida emas, balki uy xo‘jaliklari darajasida ham namoyon bo‘lishini anglatadi.

Umuman olganda, tahlillar ekologik xizmatlarni rivojlantirish atrof-muhit ifloslanishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Chiqindilarni qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, ekologik monitoring va resurslardan samarali foydalanish xizmatlari orqali ekologik zararlarni kamaytirish, tabiiy resurslarni iqtisodiy aylanmaga qaytarish hamda xizmatlar sohasida yangi bozor segmentlarini shakllantirish imkoniyati mavjud. O‘zbekiston misolida chiqindilar hajmi bilan ularni qayta ishlash ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi farq ekologik xizmatlar bozorining rivojlanish salohiyati yuqori ekanini ko‘rsatadi. Xalqaro tajriba va so‘rovnoma natijalari esa ushbu jarayonda texnologik imkoniyatlar, iqtisodiy manfaatdorlik va aholining ekologik madaniyati o‘zaro bog‘liq ekanini tasdiqlaydi.

4. Xulosa Va Takliflar

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, atrof-muhit ifloslanishi bugungi kunda nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatuvchi muammolardan biridir. Havo, suv va tuproqning ifloslanishi natijasida yuzaga keladigan zararlar aholi salomatligi, ishlab chiqarish samaradorligi, qishloq xo‘jaligi hosildorligi, tabiiy resurslardan foydalanish hamda xizmatlar sohasining rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, ekologik zararlarning bir qismi bevosita

korxonalar xarajatlarida aks etmay, aholi va jamiyat zimmasiga tushishi iqtisodiy muammoning murakkabligini oshiradi. Shu sababli ekologik siyosatda ifloslanish oqibatlarini bartaraf etish bilan bir qatorda, uning oldini olish va iqtisodiy zararini kamaytirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratish zarur.

Tadqiqot davomida ekologik xizmatlar va yashil xizmatlarning iqtisodiy mazmuni o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu xizmatlar atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga iqtisodiyotda yangi qiymat yaratish, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va xizmatlar bozorini kengaytirish imkoniyatiga ega. Chiqindilarni yig'ish, saralash va qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, ekologik monitoring, ekologik audit, energiya samaradorligi hamda ekologik transport xizmatlari ifloslanish darajasini pasaytirishning amaliy vositalari hisoblanadi. Yashil xizmatlar esa mazkur yo'nalishlarni yanada kengroq qamrab olib, iqtisodiy faoliyatni ekologik jihatdan barqaror tashkil etishga xizmat qiladi.

O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar chiqindilarni qayta ishlash yo'nalishida hali foydalanilmagan iqtisodiy imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatdi. 2024-yilda mamlakatda 14,8 million tonna maishiy chiqindi hosil bo'lgani va uning 900,5 ming tonnadan ortig'i qayta ishlangani chiqindilarni boshqarish xizmatlari faoliyatini yanada kengaytirish zarurligini anglatadi. Chiqindilarni qayta ishlash darajasining mavjud hajmga nisbatan cheklanganligi bir tomondan ekologik muammolarni kuchaytirsa, ikkinchi tomondan ikkilamchi xomashyo ishlab chiqarish, qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish va yangi xizmat turlarini shakllantirish uchun iqtisodiy imkoniyat yaratadi.

Xalqaro tajriba tahlili ekologik zararni kamaytirishda faqat ma'muriy nazorat va jarimalarga tayanish yetarli emasligini ko'rsatdi. OECD tomonidan ilgari surilgan "ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyili ekologik zarar keltiruvchi faoliyatning xarajatlarini uni amalga oshirayotgan subyekt zimmasiga yuklashga qaratilgan. Yevropa mamlakatlari tajribasida sanoat korxonalarida ekologik monitoring, texnologik modernizatsiya va kamroq ifloslantiruvchi energiya manbalariga o'tish muhim ahamiyat kasb etadi. Xitoy tajribasida esa tabiiy ekotizimlarni saqlash va tiklashga hissa qo'shgan hududlarni iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari qo'llaniladi. Ushbu tajribalar ekologik xizmatlar bozorini rivojlantirishda iqtisodiy manfaatdorlik, davlat nazorati va xususiy sektor ishtiroki birgalikda ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Umuman olganda, ekologik xizmatlarni rivojlantirish atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan iqtisodiy zararlarni kamaytirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bunda asosiy e'tibor ifloslanish oqibatlarini keyinchalik bartaraf etishga emas, balki uning oldini olishga, ekologik xizmatlar sifatini oshirishga va tabiiy resurslardan qayta foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilishi lozim.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Ekologik zararni iqtisodiy baholash tizimini takomillashtirish. Atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan zararlarni aniqlashda faqat tozalash yoki tiklash xarajatlarini hisobga olish bilan cheklanmaslik kerak. Bunda aholi salomatligiga yetkazilgan zarar, davolanish xarajatlari, yo'qotilgan ish vaqti, qishloq xo'jaligi hosildorligining pasayishi hamda tabiiy resurslar sifatining yomonlashishi kabi omillar ham hisobga olinishi zarur. Masalan, havo ifloslanishi bilan bog'liq iqtisodiy zararni baholashda tibbiy xarajatlar va mehnat unumdorligining pasayishi, suv ifloslanishida esa tozalash xarajatlari va qishloq xo'jaligidagi yo'qotishlar alohida o'rganilishi maqsadga muvofiq. Bunda bir xil zararni ikki marta hisoblashga yo'l qo'ymaslik ham muhim hisoblanadi.

Chiqindilarni yig'ish, saralash va qayta ishlash xizmatlarini kengaytirish. Chiqindilarni boshqarish tizimida ularni hosil bo'lgan joyning o'zida alohida saralash, belgilangan muddatlarda olib ketish va qayta ishlash korxonalariga yetkazish jarayonlarini o'zaro bog'liq holda tashkil etish lozim. Buning uchun mahallalar, turar joy majmualari, ta'lim muassasalari va savdo obyektlarida chiqindilarni alohida yig'ish infratuzilmasini rivojlantirish muhim. Qayta ishlash korxonalari faoliyatini kengaytirish orqali qog'oz, plastik, shisha va metall kabi materiallarni ikkilamchi xomashyo sifatida iqtisodiy aylanmaga qaytarish mumkin. Bu birlamchi xomashyo xarajatlarini kamaytirish bilan birga, chiqindilarni poligonlarda to'plash hajmini ham qisqartiradi.

Yashil xizmatlar bozorida xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish. Chiqindilarni qayta ishlash, oqova suvlarni tozalash, ekologik monitoring, energiya tejamkorligi va

ekologik transport xizmatlari xususiy tadbirkorlik uchun istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi. Ushbu sohalarda kichik va o‘rta biznes subyektlarining faoliyatini kengaytirish, yangi ekologik loyihalarni moliyalashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Ayniqsa, chiqindilarni qayta ishlashga ixtisoslashgan kichik korxonalar, ekologik maslahat markazlari va suvni tozalash xizmatlarini ko‘rsatuvchi tashkilotlarning rivojlanishi xizmatlar sohasida yangi ish o‘rinlarini shakllantirishi mumkin.

Oqova suvlarni tozalash va suv resurslaridan takroriy foydalanish xizmatlarini rivojlantirish. Suv resurslarining cheklanganligi va ifloslanish xavfi suvni muhofaza qilish xizmatlarining iqtisodiy ahamiyatini oshiradi. Sanoat korxonalari va kommunal xo‘jaliklarda oqova suvlarni tozalash tizimlarini takomillashtirish, texnik ehtiyojlar uchun tozalangan suvdan qayta foydalanish hamda suv sarfini muntazam hisobga olish zarur. Bunday xizmatlar toza suvga bo‘lgan talabni kamaytiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtiradi va ifloslangan suvning tabiiy manbalarga tushishining oldini olishga yordam beradi.

Korxonalarda ekologik monitoring va audit xizmatlaridan foydalanishni kengaytirish. Ishlab chiqarish jarayonida atmosferaga chiqariladigan zararli moddalar, oqova suvlar va ishlab chiqarish chiqindilarini muntazam nazorat qilish ekologik xavflarni erta aniqlash imkonini beradi. Ekologik audit esa korxonalarning tabiiy resurslardan foydalanishi, ekologik talablarni bajarishi va atrof-muhitga ta’sirini kompleks baholashga xizmat qiladi. Ushbu xizmatlarning rivojlanishi ekologik talablarning buzilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan jarimalar, tiklash va tozalash xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

“Ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyili asosida iqtisodiy javobgarlikni kuchaytirish. Ekologik zarar keltiruvchi korxonalar o‘z faoliyati natijasida yuzaga keladigan salbiy oqibatlar uchun iqtisodiy javobgarlikni his qilishi lozim. Bunda ekologik to‘lovlar va jarimalarni qo‘llash bilan birga, korxonalarning toza texnologiyalarni joriy etishiga iqtisodiy rag‘bat yaratish ham muhimdir. Masalan, energiya samaradorligini oshirgan, chiqindilarni kamaytirgan yoki oqova suvlarni tozalash tizimini modernizatsiya qilgan korxonalarni imtiyozli yashil moliyalashtirish mexanizmlari orqali qo‘llab-quvvatlash mumkin. Bunday yondashuv ekologik talablarni bajarishni korxonalar uchun iqtisodiy jihatdan ham manfaatli qiladi.

Aholining ekologik madaniyatini oshirish va ekologik xizmatlardan foydalanish faolligini kuchaytirish. So‘rovnoma natijalarida ekologik madaniyatning pastligi asosiy muammolardan biri sifatida ko‘rsatilgani ushbu yo‘nalishning dolzarbligini tasdiqlaydi. Maktablar, oliy ta’lim muassasalari va mahallalarda chiqindilarni saralash, suv va energiyani tejash, yashil hududlarni asrash bo‘yicha targ‘ibot tadbirlarini muntazam tashkil etish lozim. Ekologik xizmatlarning samaradorligi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki aholining ulardan foydalanish va tabiatni muhofaza qilish jarayonidagi ishtirokiga ham bog‘liq.

Ekologik mas’uliyatli aholi va tadbirkorlik subyektlarini rag‘batlantirish. Chiqindilarni saralab topshirgan fuqarolarni bonus yoki chegirmalar orqali rag‘batlantirish, qayta ishlashga yaroqli materiallarni qabul qilish punktlari faoliyatini kengaytirish mumkin. Shuningdek, ekologik loyihalar va yashil innovatsiyalarni amalga oshirayotgan tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash muhim. Bunday mexanizmlar aholining ekologik jarayonlardagi ishtirokini oshiradi va chiqindilarni qayta ishlash xizmatlari uchun barqaror xomashyo bazasini shakllantiradi.

Yashil hududlar va ekologik transport xizmatlarini rivojlantirish. Shahar va aholi punktlarida yashil hududlarni kengaytirish, mavjud daraxtlarni saqlash, ularni muntazam parvarishlash hamda ekologik toza transport infratuzilmasini rivojlantirish havo ifloslanishini kamaytirishga xizmat qiladi. Jamoat transporti qulayligini oshirish, ekologik toza transport vositalaridan foydalanish va piyodalar uchun qulay hududlarni ko‘paytirish transportdan kelib chiqadigan zararli chiqindilarni kamaytirish imkonini beradi. Bunda faqat yangi daraxtlar ekish emas, balki ularning yashab qolishi va doimiy parvarishini ta’minlash ham muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi takliflarning amalga oshirilishi ekologik xizmatlar bozorining rivojlanishi, yashil iqtisodiyot tamoyillarining kengayishi va atrof-muhitni muhofaza

qilishga yo‘naltirilgan iqtisodiy faoliyatning kuchayishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, ekologik muammolarni faqat yuzaga kelganidan keyin bartaraf etish emas, balki ularning oldini olish iqtisodiy jihatdan samaraliroq ekanini hisobga olish lozim. Chunki ifloslanishning oldini olish uchun ko‘rsatiladigan ekologik xizmatlar kelajakda tozalash, davolanish, resurslarni tiklash va ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlar bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Natijada yashil va ekologik xizmatlarni rivojlantirish O‘zbekistonda nafaqat ekologik xavfsizlikni ta’minlash, balki xizmatlar sohasida yangi bozorlarni shakllantirish, tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish, bandlikni oshirish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka erishishning muhim omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1] I.S.Xotamov “O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish”, maqola, 2025.

[2] S.Sh.Mamadjonova “Overview of environmental management in uzbekistan: a comparative analysis of protected areas and waste management”, Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, №7, 2023.

[3] N.A.Abduqodirova “Xizmatlar sohasi korxonalarida yashil marketing va barqaror ta’minot zanjiri boshqaruvining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri”, maqola, Vol2 No8, 2026.

[4] M.M.Inagamova, B.Sh.Sindarov “O‘zbekistonda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishning ayrim jihatlari”, Tadqiqotlar jahon ilmiy-metodik jurnali, vol2 No25, 2023.

[5] L.Z.Aliqulova “Rivojlangan mamlakatlarda yashil xizmatlar sektorining transformatsiyasi”, Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, №1, 2026.

[6] B.A.Muxtarov “Ekoturizmning o‘zbekiston turizm bozoridagi rivojlanish salohiyati”, Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, №4, 2026.

[7] https://lex.uz/ sayti

[8] https://gov.uz/oz/eco/news/ sayti